

Modernitáskritikák a kölcsönös szolgáltatások társadalmának mérlegén

KOVÁCS GÁBOR: A MEGÁTALKODOTT JÓHISZEMŰSÉG ESÉLYEI.

ESZMETÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

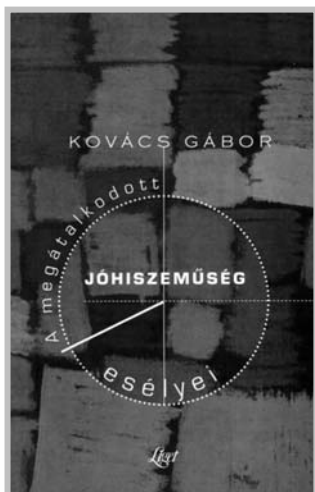
Milyen távlati vannak világunkban a kívülről vezéreltséggel, a személytelen fogyasztói mentalitással, a menedzserek és más hatalomtechnikusok hatalomösszpontosításával, a hatékonyság jegyében fellépő oligarchiával szemben az értelmes, belülről vezérelt egyéni életnek, s az arra épülő és azt garantáló emberközpontú demokratikus társadalomszerveződésnek és értékvilágnak? Ez a mögöttes kérdés kapcsolja össze olvasatomban a kötet kilenc esszéjét. Arra vállalkozom, hogy bemutassam a szerző eddigi munkásságát, majd kötetének tematikus egységeit, azok kérdésfeltevéseit és válszait áttekintsem azzal a céllal, hogy meghatározzam értékvilágának és műfajának sajátosságait. Mindezekkel fel kívánom hívni a *Tiszatáj* olvasóinak figyelmét egy elfogulatlan, képzett és autonóm gondolkodású szerzőre és elmélyült olvasásra érdemes könyvére.

I.

Kovács Gábor a lassan Magyarországon is meghonosodó eszmetörténet egyik elmélyült művelője, az MTA Filozófiai Kutatóintézetének munkatársa, a *Bibó István szellemi műhely* tagja. Az ELTE-n filozófia és történelem szakot végzett, egyetemi tanulmányai után pedig ókori és középkori politikai filozófiai kérdéseket tanulmányozott, mindenekelőtt *Szent Ágoston* hatalomelméletét és *Petrus Abelardus* műveit, majd – filozófiatörténeti stúdiumait hasznosítva – *Bibó István* szemléletének és értékvilágának tárgyilagos, kontextusba ágyazott megközelítésére vállalkozott.

Ennek jegyében tanulmányozta a két világháború közötti hazai nemzetkarakterológiai – múltértelmezést, identitásprogramot és jövőképet magában foglaló – irodalmat, s ebben különösen *Németh László* publicisztikáját. Ez viszont elvezette a *Németh László* számára forrásként használt *Oswald Spengler* műveinek feldolgozásához.

A *Bibó István* szemléletére nagy hatást gyakorló gondolkodók közül feldolgozta *Hajnal István* magyar történész Európa-koncepcióját, s azon belül különösen a szokásszerű és okszerű társadalmak megkülönböztetését, valamint a kölcsönös szolgáltatások társadalmának – *Bibó István* értékvilágát nagyban befolyásoló – tételét,



Liget Könyvek
Budapest, 2001
200 oldal, 1200 Ft

s összehasonlította egymással Hajnal István és Bibó István felfogását.¹ A történelmi olvasmányok feldolgozása során szembetalálta magát a modernitás posztmodern – észak-amerikai és nyugat-európai – bírálóinak munkáival és (kötetének tanúsága szerint) a kettőt egymásra vonatkoztatta. Egyik tanulmányában pedig Bibó egyik mestere, *Guglielmo Ferrero* olasz történétíró és filozófus legitimitás-értelmezését vetette össze Bibó István interpretációjával.²

Tanulmányai mellett több kortárs filozófus, történész és politikai szakíró művét rekonstruálta és értelmezte. Írásai folyóiratokban (*Filozófiai Figyelő*, *Studies in East European Thought*, *Világosság*, *Beszélő*, *Liget*, *Régió*) és tanulmánykötetekben (*A hatalom humanizálása*, *A szabadság kis körei*, *Megtalálni a szabadság rendjét*. *Tanulmányok Bibó István életművéről*) jelentek meg.

A megátalkodott jóhiszeműség esélyei a szerző első könyve. Most írja a másodikat, Bibó István politikai gondolkodását feldolgozó monográfiáját. Ennek a munkálatairól is tájékozódhatunk a *Liget*-ben és a *Régió*-ban megjelent újabb írásaiból: *Bibó István 1956-ban*, *Élet, szabadság, politika. Kultúrkritika és republikanizmus Hannah Arendt politikai filozófiájában*, *Harmadikutas magyar gondolkodók. Németh László, Hajnal István, Bibó István, Nemzet, önrendelkezés, nacionalizmus Bibó István gondolatvilágában*.³

II.

Szerzőnk három témát jár körül a kötetbe beválogatott (abban újraközölt, folyamatos jegyzetszámozással ellátott) kilenc esszéjében.

Három írásban (7–64) Oswald Spengler (Blankenburg, 1880–1936 München) modernitás – (civilizáció) kritikáját rekonstruálta, kirajzolta annak kontextusát és véleményét alkotott arról, hogy a Spengler-féle hanyatlástörténet mennyire alkalmas a fo-

¹ Hajnal István: *Az újkor története. In: Egyetemes történet négy kötetben.* (Szerk. Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Kerényi Károly). Magyar Szemle Társaság kiadása, Budapest, é. n., III. 1936. Reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, Uő: *Technika, művelődés.* (Szerk. Glatz Ferenc) História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993, *Hajnal István.* (Vál. s. a. r. bev. jegyz. Lakatos László). Magyar Panteon, 9. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. Vö. Lakatos László: *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1996, Kovács Gábor: *Hajnal István és Bibó István történelemszemlélete. In: A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről.* (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 200–215. Lásd még: *A Kossuth-emigráció Törökországban.* (Szerk. bev. Hajnal István). (Magyarország újabb kori történeti forrásai. Iratok az 1848–49-es emigráció történetéhez). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, Hajnal István: *A Bathányi-kormány külpolitikája.* (Ertekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat, 1.). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. Második kiadás: Gondolat, Budapest, 1987.

² Kovács Gábor: *Félelem, hatalom, legitimitás. Guglielmo Ferrero politikai filozófiája és Bibó István ehhez való viszonya. In: Megtalálni a szabadság rendjét. Tanulmányok Bibó István életművéről.* (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 235–264. Vö. Guglielmo Ferrero: *Kaland. Bonaparte Itáliában.* (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2000, Uő: *Újjáépítés. Talleyrand Bécsben 1814–1815.* (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2002., Uő: *A hatalom. A legitimitás elvei a történelemben.* (Ford. Járjai Judit). Kairosz Kiadó–XX. Század Intézet, Budapest, 2001. Bibó Judit mindkét fordítása kiváló, a harmadikként felsorolt könyvé viszont – még a hazai igen egyenetlen mezőnyben is szinte – párját ritkítóan gyatra.

³ *Liget*, 2001/12. 66–72, 2002/6. 43–60, 2002/8. 64–75. *Régió*, 2002/3., sajtó alatt.

gyasztói társadalom bírálata. Arra, hogy az öncélú hatékonysággal szemben, azon túl perspektívát mutasson egy emberközpontú értékvilág irányába. Válasza abban sumázható, hogy a gyakran ma is meggyőzőnek ható tünetleírások alkalmazhatósága a mai viszonyokra látszat, s a lényeg korhoz és személyiséghez kötött. A konzervatív hanyatlástörténet civilizációkritikája – hasonlóan a modernitást bíráló mai konzervatív tünetleírásokhoz – nem mutat kiutat az elmúlt évtizedekben kiépült, nálunk most elterjedő észak-amerikai és nyugat-európai fogyasztói társadalom viszonyaiból.

Négy írásban szerzőnk Bibó István (Budapest, 1911–1979) és a rá is nagy hatást gyakorló, az európai közép- és újkort értelmező kiváló magyar történész, Hajnal István (Nagykikinda, 1892–Budapest, 1956) múltértelmezését és jövőképét szembeesíti a posztmodern társadalom bírálataival (65–132). Bibó István a legnagyobb magyar demokráta politikai gondolkodó volt, Hajnal István pedig elsősorban egyetemes történelem-értelmezései révén gyakorolt maradandó szellemi hatást az utókorra (szerzőnk is ezzel foglalkozik), de utat tört a törökországi Kossuth-emigráció és Kossuth 1848-as külpolitikájának tárgyilagos feldolgozás irányába is.

Ebben a részben találjuk meg a könyv címének a magyarázatát, hiszen a szerző az egykori falukutató *Szabó Zoltán* (Budapest, 1912–Vannes, 1984) által 1960-ban „*megátalkodott jóhiszeműség*”-nek nevezett bibói beállítottság esélyeit latolgatja összegyűjtött esszéiben. Azt, hogy az öncélú hatékonyság világával csak a premodern társadalmakba való visszavágyakozás szembesíthető, vagy van, lehet és reális-e más jövőkép. Olyan, amely nem a személyes uralom világát kívánja visszahozni, hanem a személytelen – uralmi szemlélet nélküli, tárgyyszerű – szolgáltatások rendszerét nagy, maradandó és kívánatos vívmánynak tekinti, és annak alapján rajzolja ki a maga jövőképét. Azt, amelyben a társadalom szerveződése a mindenki számára hozzáférhető, kialakítható értelmes egyéni élet kerete, maga a társadalom szerveződése pedig a szabadság és a demokrácia elveire épül. Ez viszont nem csupán az öncélú hatékonyság és a fogyasztói társadalom értékvilágával áll szemben, hanem Spengler hanyatlástörténeti diagnózisával, a születési kiválasztás és a személyes uralom tekintélyelvű és arisztokratikus értékvilágával is. Alapvetően különbözik tehát a posztmodern fogyasztói társadalomkritikák közül azoktól, amelyek a modernitás iránti fenntartásaikból indulnak ki és oda érkeznek el, hogy a modernitás bajait konzervatív nosztalgia jegyében a premodern társadalmak visszaállításával kúrálnák ki.

Utolsó két írásában (162–197) szerzőnk néhány kortárs posztmodern elmélet áttekintésére és azok eltérő vonásainak számbavételére vállalkozik. Ezt annak alapján teszi, hogy a globalizáció folyamatában az értelmezők miben látják a politikai szféra helyét és szerepét, és az egyén szerepét, és személyiségstruktúráját. Úgy látja, hogy ahelyett, hogy egységes, tagolatlan egésznek tekintenénk a posztmodern társadalomkritikai elméleteket, differenciált képet kell alkotnunk róluk. Mindenekelőtt aszerint, hogy profétai leleplezést, konzervatív hanyatlástörténetet társítanak premodern nosztalgiával, vagy megalapozott, árnyalt, tárgyilagos diagnózist kísérelnek meg kialakítani és aszerint, hogy nosztalgikus visszavágyódással idéznek fel egy eszményített, s talán ilyen formában sohasem volt múltat vagy demokrata, vagy az egyéni és közösségi örendelkezés alapján álló terapikus jövőképet próbálnak meg nyújtani. Ezzel a megkülönböztetéssel viszont a szerző Bibó István értékvilágát alkalmazza a posztmodern irodalmára.

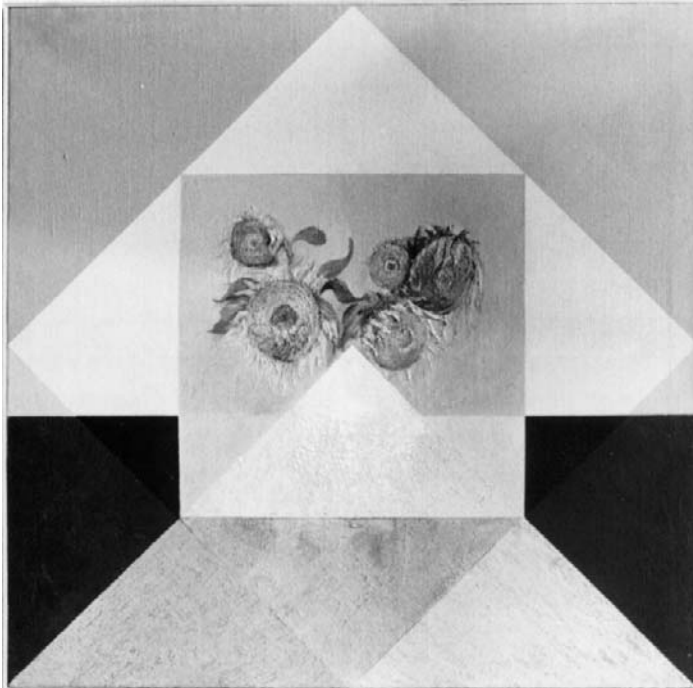
III.

A majdani újabb könyvekhez érdemes lenne bevezetőt és utószót írni, amelyekben meg lehetne fogalmazni a szerző értékvilágát, módszerét és műfaját.

A szerző műfaja az eszmetörténeti esszé, amely egy téma feldolgozásának, értelmezésének rekonstrukcióját, korabeli kontextusának megrajzolását (azt, hogy a téma feldolgozása milyen diskurzusba illeszkedik, milyen élmények húzódnak meg mögötte, s a téma feldolgozójának milyen szemléleti dilemmája/i volt/ak), más megközelítésekkel való összehasonlítását és a szerző értékelő állásfoglalását tartalmazza.

Kovács Gábor empatikusan rekonstruál, tárgyyszerűen rajzolja meg a szakirodalom nyomán a kontextust, és kedves iróniával ellensúlyozza a szellemi divatok csábítását, s így tart tőlük távolságot és érvényesíti szellemi autonómiáját. Könyve elmélyült mondanivalójú, ugyanakkor a figyelmes olvasó számára élvezetes olvasmány. Olvasását melegen ajánlom mindazoknak, akiket hagyomány és korszerűség egymáshoz való viszonya és mai dilemmái érdekelnek, s akik hajlandóak a sematizálás skatulyáitól elrugaszkodni.

Vénes Iván Zoltán



MAGYAR ARLES (2002)